

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Veronika Švecová

Olga Tokarczuková: Pravěk a jiné časy (interpretace díla)

Olomouc 2014

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 14. dubna 2014

.....
podpis

Děkuji Mgr. Jaroslavu Valovi, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce, poskytování cenných rad a připomínek k práci.

Obsah

Úvod	5
1 Olga Tokarczuková.....	6
1.1 Tvorba a ocenění	6
1.2 Olga Tokarczuková v literárním kontextu.....	8
1.2.1 Ženská literatura	9
1.2.2 Magický realismus.....	10
1.3 Znaký tvorby.....	10
2 Pravěk a jiné časy	12
3 Interpretace díla	13
3.1 Titul	13
3.2 Čas	13
3.3 Prostor.....	14
3.4 Jazyk	15
3.5 Děj	16
3.6 Postavy.....	17
3.6.1 Postavy obyčejné	18
3.6.2 Postavy fantaskní	20
3.6.3 Postavy ženské a mužské.....	23
3.7 Motivy	23
3.7.1 Motiv času	23
3.7.2 Motiv mlýnku	25
3.7.3 Motiv těla a duše.....	25
3.7.4 Motiv života a smrti.....	26
3.7.5 Motiv hledání a zmaru.....	27
3.7.6 Motiv utrpení	29
3.7.7 Motiv Boha	31
Závěr.....	33
Zdroje.....	34

Úvod

Olga Tokarczuková, v dnešní době jedna z nejoblíbenějších polských spisovatelek, je zajímavá osobnost a autorka neméně pozoruhodného díla *Pravěk a jiné časy*. Takto bychom mohli krátce charakterizovat autorku, která si svým vypravěčským talentem i volbou neobvyklých témat získala řadu fanoušků mezi čtenáři i kritiky.

Přestože v Polsku o slávě Olgy Tokarczukové nemůže být pochyb, je možné, že ne jeden český čtenář může mít ve znalostech polské literatury jisté mezery. Tedy alespoň já jsem zpočátku nevěděla, co od této autorky, jménem Olga Tokarczuková, očekávat. O knize *Pravěk a jiné časy* jsem poprvé slyšela v semináři na vysoké škole. Po přečtení díla a prostudování několika zajímavých článků o autorce jsem se rozhodla, že interpretaci tohoto románu zvolím jako téma své bakalářské práce.

Záměrem práce je poskytnout čtenáři alespoň základní vhled do současné polské literatury. Seznámit ho s osobností Olgy Tokarczukové, s jejím životem, dílem, ale i charakterem této spisovatelky, s jejími názory, přesvědčením a pohledem na svět. Lze totiž říci, že tvorbu Olgy Tokarczukové je možné pochopit pouze na základě těchto informací.

Hlavním cílem této práce je interpretace knihy *Pravěk a jiné časy*. Na základě prostudované literatury se pokusíme provést analýzu díla, která může pomoci dalším studentům či jiným čtenářům proniknout do tajemného, místy i složitého světa Olgy Tokarczukové (případně v nich probudit hlubší zájem o literaturu tohoto typu).

Práce je dělena celkem do tří kapitol. V první kapitole se zmíníme o důležitých meznících v autorčině životě, které měly později vliv na její tvorbu. Dále uvedeme přehled děl doplněný o jejich stručnou charakteristiku a připomeneme i některá významná literární ocenění. Na konci této kapitoly zařadíme Tokarczukovou do literárního kontextu a zdůrazníme nejvýraznější znaky její tvorby.

Další kapitola poskytuje obecné informace o díle *Pravěk a jiné časy* a o jeho vlivu na další umělecké obory. Zaměříme se také na hodnocení díla čtenáři i kritikou.

Třetí kapitola je věnována samotné interpretaci díla *Pravěk a jiné časy*. Nejdříve se budeme zabývat kompozicí díla, podrobněji rozebereme titul, čas a prostor. Nastíníme jazykovou stránku a základní dějovou linii. Největší prostor v práci bude představovat analýza jednotlivých postav a významných motivů, které v knize hrají nejzásadnější roli.

1 Olga Tokarczuková

Olga Tokarczuková se narodila 29. 1. 1962 v Sulechově u Zelené Hory. Dětství prožila v Klenici a poté se přestěhovala do Opolského Slezska, kde bydlela až do maturity. Vystudovala psychologii na Varšavské univerzitě. Po studiích žila ve Vratislavi a poté spolu s manželem ve Valbřychu, kde založila vlastní nakladatelství Ruta. Před několika lety si s rodinou koupila starý dům v polské vesnici Krajanov u Broumova. Tento dům, nacházející se v česko-polském pohraničí, se pro ni stal klidným a inspirujícím místem pro další spisovatelskou činnost. (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 189–190; Štěpán, 2000, s. 184)

Než se stala spisovatelkou, vystřídala několik povolání. Pracovala na psychiatrické klinice, v poradně pro odvykací léčbu – původní profese psycholožky se projevuje i v jejích dílech. Živila se ale i jako učitelka, prodavačka, novinářka. (Žák, 2005a, s. 78) V současné době žije ve Vratislavi, vyučuje tvůrčí psaní na Opolské univerzitě a plně se věnuje spisovatelské činnosti. (Stulírová, 2012)

1.1 Tvorba a ocenění

Své první povídky publikovala v roce 1979 v časopise pro mládež *Na przelaj*, pod pseudonymem Natasza Borodinová. V době studií začala psát poezii a roku 1989 vydala básnickou sbírku *Město v zrcadlech* (Miasto w lustrach). Za důležitý životní bod můžeme považovat autorčin půlroční pracovní pobyt v Londýně v roce 1989, kde začala psát svůj první román. Nyní se věnuje pouze próze. (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 190)

První román Olgy Tokarczukové *Cesta lidí* *Knihy* (Podróż ludzi Księgi, 1993) byl označen za „nejzajímavější tuzemský debut posledních dvou let.“ (Žák, 2005a, s. 78) Dílo, za které spisovatelka získala Cenu Polské společnosti vydavatelů knih, pojednává o všemocné lásce a lidské touze po poznání. Děj se odehrává v 17. století ve Francii a Španělsku, kde se tajemné Bratrstvo vydává hledat knihu, která v sobě ukrývá veškerou moudrost světa. Zajímavé je, že mladá autorka sama předtím tyto země nikdy nenavštívila. (Žák, 2005a, s. 78)

Další román *E.E.* (1995) je situovaný do Vratislavi. V době vzniku románu Tokarczuková pracovala na překladu *Kritického slovníku jungovské analýzy* – právě v těchto spisech našla předlohu pro hlavní hrdinku svého románu, patnáctiletou Ernu obdařenou parapsychickými schopnostmi. Erna však o výjimečné nadání přichází na začátku první světové války, s příchodem první menstruace. Autorka v románu odhaluje „tajemství ženské fyziologie“ a zaměřuje se na „odlišnosti ženských a mužských rolí v naší kultuře.“ (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 192) Díky této knize je Tokarczuková spojována

s „*francouzským, postmodernistickým modelem feminizmu.*“ (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 192)

Zatím největší úspěch u čtenářů i kritiky sklídl v pořadí třetí román *Pravěk a jiné časy* (Prawiek i inne czasy, 1996). (Žák, 2005a, s. 78) Toto dílo je předmětem naší analýzy, podrobněji se mu tedy budeme věnovat v dalších částech práce.

Následující sbírka próz *Skříň* (Stafa, 1997) byla představena „*vydavatelů z lublinské Univerzity Marie Curie-Sklodowské v rámci série Současné polské povídky.*“ (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 194) Tři povídky, *Skříň, Číslo, Deus ex*, reflektují nejdůležitější rysy polské prózy v devadesátých letech minulého století. Druhé vydání knihy z roku 1998 vyšlo již ve Valbřychu v soukromém nakladatelství *Ruta*. Ve stejném roce zde vyšel i zmíněný *Kritický slovník jungovské analýzy*. (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 194)

Děj dalšího románu *Denní dům, noční dům* (Dom dzienny, dom nocny, 1998) se odehrává v česko-polském pohraničí – na místě, kde Tokarczuková při psaní knihy žila. Kniha má autobiografické znaky. Osu příběhu tvoří „*středověký apokryf o svaté Kummernis neboli svaté Starostě a niterná zpověď mnicha, který legendu zapisoval.*“ (Žák, 2005a, s. 79) Kniha je doplněna i o další, tématicky pestré, drobné příběhy. Román byl nominován na literární cenu NIKE 1999, získal cenu NIKE čtenářů. Část knihy byla zpracována do divadelní podoby a na její motivy vznikla i rocková opera. (Žák, 2005a, s. 79)

V tvorbě Tokarczuková pokračuje esejem *Loutka a perla* (Lalka i perla, 2001) a sbírkou tématicky různorodých povídek, „*kteří spojuje lehce snová atmosféra a svérázný autorský styl, plný plastických metafor a zdánlivě neutrálních popisů*“ (Szostok, 2007) – *Hra na spoustu bubínků* (Gra na wielu bębenkach, 2001). Autorčina pozornost je zaměřena na odhalení tajemství lidské duše, uvědomování si podstaty vlastního já i celého světa. (Szostok, 2007)

Poslední příběhy (Ostatnie historie, 2004) popisují osudy tří generací – babičky, matky a vnučky. Každá, z těchto charakterově nepodobných žen, je nucena ohlédnout se za svým dosavadním životem, setkávají se s umíráním a smrtí. (Benešová, 2007a, s. 11)

Převyprávění prastarého sumerského mýtu o Inanně je představeno v románu *Anna In v hrobech světa* (Anna In w grobowcach świata, 2006). Tokarczuková však mýtus upravila a zasadila do novodobého prostředí. Poukazuje tak na univerzálnost a nadčasovost starých mýtů. (Benešová, 2008)

Za velmi úspěšné dílo *Běguni* (*Bieguni*, 2007) se spisovatelce podařilo získat prestižní polskou literární cenu NIKE 2008 v kategorii poroty i kategorii čtenářů. Kniha představuje

různorodé příběhy současných běžunů¹. Autorka rozvíjí úvahy o tématech jako je čas, tělo, dualismus, smrt atd. (Gregorová, 2009, s. 23)

Cena NIKE je v Polsku velmi uznávaná a svojí prestiží přesahuje i hranice státu. Pomáhá objevovat nové talenty a usnadňuje vstup do literárního světa. Zajišťuje vysokou finanční odměnu, mediální pozornost a vyšší prodejnost oceněných knih.² Tokarczukové ocenění zajistilo pevnou pozici v literární sféře a poskytlo možnosti k další tvorbě. (Benešová, 2007b, s. 11)

Zatím poslední knihou Olgy Tokarczukové je *Svůj vůz i pluh ved' přes kosti mrtvých* (Prowadź swój pług przez kości umarłych, 2010). Dílo je označováno jako „eko-detektivka“ nebo „morální thriller“, který se odehrává na autorčině oblíbeném místě v okolí Kladska, na polsko-českých hranicích. Kniha je doplněna ilustracemi Jaromíra 99³. (Angažovaná a nadšená, 2012, [online])

V rozhovoru s Markétou Stulírovou (2012) prozrazuje, že nyní pracuje na rozsáhlém a velmi náročném románu, jehož děj se odehrává v Brně v 18. století.

Novinkou, kterou vydalo nakladatelství Host v roce 2014, je dílo nazvané *Okamžik medvěda*, které je označováno jako „Soubor článků, fejetonů, zamyšlení a různých příležitostných textů, které však tvoří jeden celek, portrét spisovatelčiny osobní filozofie.“ (Okamžik medvěda, 2014, [online])

U příležitosti nového vydání svých knih několikrát navštívila Českou republiku. Naposledy představila dílo *Svůj vůz i pluh ved' přes kosti mrtvých* v Brně a Uherském Hradišti v roce 2012. (Angažovaná a nadšená, 2012, [online])

1.2 Olga Tokarczuková v literárním kontextu

Olga Tokarczuková patří v současnosti k nejznámějším a nejprodávanějším polským spisovatelkám. Známa je i v České republice, kde její romány pravidelně vydává brněnské nakladatelství Host.

Počátky spisovatelské kariéry Olgy Tokarczukové jsou v kontextu polské literatury spojované s kultovním časopisem *bruLion*. V 90. letech se kolem tohoto časopisu seskupovala mladá generace polských autorů, kteří chtěli po roce 1989 plně využít možnosti „svobodného uměleckého sebevyjádření.“ (Gregorová, 2006, s. 21) Mezi spisovatele této generace dále patří Manuela Gretkowská, Izabela Filipiaková, Natasza Goerkeová, Andrzej Stasiuk, Zyta

¹ Lidé, kteří jsou neustále na cestách – v pohybu.

² Cena se uděluje od roku 1997 za nejlepší polskou knihu předešlého roku, především prózu.

³ Pseudonym českého výtvarníka, zpěváka a skladatele Jaromíra Švejdíka.

Rudzká, Magdalena Tulliová atd. (Gregorová, 2006, s. 21–23; Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 190–191)

1.2.1 Ženská literatura

Tvorba Olgy Tokarczukové je často řazena do tzv. ženské literatury, můžeme se setkat i s pojmy ženské psaní, ženský text, feministická literatura apod. (Benešová, 2011)

Větším problémem než nejednotná terminologie je ovšem samotné definování pojmu. Mnoho odborníků se pokoušelo objasnit podstatu ženské literatury. Michaela Benešová (2011) poukazuje na některá kritéria při definování pojmu: „*Máme volit kritéria tématická (když se např. o feministické kritice říká, že jde o kritiku tematickou...)? Nebo jazyková? Či snad stylová? Máme o takové literatuře uvažovat v kategoriích emocí, nebo např. často zdůrazňované tělesnosti? A nekonstituuje se tzv. ženská literatura až v procesu čtení, jak je blízké zejména feministické textové kritice?*“

Na počátku 90. let ženy, které z velké části dominovaly v již zmíněné mladé generaci, přicházely s novým stylem tvorby i s neobvykle osobními tématy. Za hlavní představitelky polského feminismu jsou považovány především Izabela Filipiaková nebo Manuela Gretkowská, které svými kontroverzními díly v silně katolickém Polsku vyvolaly rozruch a veřejné diskuse. Souhrnně se tato emancipační a provokativní tvorba začala poněkud pejorativně označovat jako „menstruační literatura.“⁴ Označení ženská literatura tak jednoduše získala všechna literatura té doby, která byla považována za odlišnou od mužské tvorby, bez dalšího bližšího specifikování. Pod toto označení se tedy zařadila i Olga Tokarczuková, přestože psala převážně psychologickou prózu. Nejméně kontroverzní Tokarczuková ovšem toto období přečkala, a když na přelomu 20. a 21. století došlo k úplnému útlumu fenoménu „menstruační literatury“, pokračovala dále ve své literární činnosti a úspěchy jejích děl ji dostaly až na vrchol polské literatury. (Gregorová, 2006, s. 21–23)

Sama Olga Tokarczuková s obecným rozlišením literatury na ženskou a mužskou nesouhlasí. V rozhovoru s Barborou Gregorovou (2013) říká: „*Mně vstávají vlasy na hlavě, když se mluví o ženské literatuře – literatura pěkná a ženská...*“ Dále však v rozhovoru připouští, že se do jisté míry cítí být feministkou, a vysvětluje, jaký postoj k tomuto fenoménu zaujímá, co pro ni feminismus znamená: „*Pro mě to dnes znamená především svobodu*

⁴ Označení kritika Jana Boloňského.

vyznání, právo studovat, právo vést si svůj život tak, jak chci. Jde o velice jednoduché a základní věci a v tomto smyslu je každá žena feministkou, nebo ne?“ (Gregorová, 2013)

Jistý ženský aspekt můžeme pozorovat ve většině jejich děl. Svoji pozornost autorka směřuje především na silné ženské hrdinky, které mají v knihách dominantní postavení. V televizním rozhovoru pro Českou televizi říká, že se ve svých knihách pokouší navrátit do společnosti jistou rovnováhu, proto se snaží své hrdinky představovat jako emancipované, přemýšlející bytosti, které reflektují svět. (Před půlnocí, 2012, [online])

1.2.2 Magický realismus

Díla Olgy Tokarczukové (především *Pravěk a jiné časy*) jsou také často řazeny k magickému realismu. Pavelka a Pospíšil (1993, s. 106) definují magický realismus takto: „*Magický realismus je proud a typ moderní prózy, který je založen na magickém a mytologickém výkladu skutečnosti, ovlivněný tradicemi příslušné kulturní oblasti, zejména ústní slovesnosti.*“ Autorka dokonce bývá porovnávána s nejvýznamnějším představitelem tohoto literárního směru, Gabrielem Garcíem Márquezem. (Žák, 2005b, s. 83)

Tokarczuková však nerada používá ve spojitosti se svými knihami pojem magický realismus. Upozorňuje, že latinskoamerická literatura, se kterou je magický realismus spojován, se od evropské literatury příliš liší: „*v té latinskoamerické je více smyslnosti, více pohádkovosti, více temperamentu, energie a života.*“ (Žák, 2005b, s. 83) Své knihy hodnotí jako chladnější, jsou více meditativní a spekulativní. Proto u svých děl hovoří o tzv. „*metafyzickém realismu.*“ (Žák, 2005b, s. 83) Borecký (2003, s. 91) říká, že „*metafyzické téma se týká tajemství stvoření, záhady první příčiny života, odpovědi na kosmogonickou a biogenetickou otázku.*“

Ve svých dílech se často Olga Tokarczuková dotýká výše uvedených metafyzických otázek. Velmi silně tato témata můžeme pociťovat v analyzovaném díle *Pravěk a jiné časy*.

1.3 Znaky tvorby

Olga Tokarczuková patří mezi autory, kteří do svých děl vkládají kus vlastní osobnosti. Ve všech jejich knihách si můžeme všimnout určitých spojujících prvků – intermotivů, které jsou pro Tokarczukovou typické. Intermotiv je „*motiv, který se objevuje v různých dílech jednoho a téhož autora, stěhuje se z jednoho díla do druhého. Intermotiv vytváří jakousi vyšší kontinuitu mezi jednotlivými texty jednoho a téhož tvůrce.*“ (Všetička, 1992, s. 23)

Jedná se především o motivy náboženské a filozofické, o problematiku snů, mýtů, života, smrti... Tyto motivy autorka podle potřeby dále rozvíjí a začleňuje do dalších textů.

V knihách se odráží autorčin způsob života, její prožívání, vášně, přesvědčení, názory na svět. „*Olga je drsnou ženou z hor – matkou, manželkou, fabulátorkou příběhů a vykladačkou snů.*“ (Gregorová, 2003)

Původní profese psycholožky Tokarczukové napomáhá nejen ke skvělému zachycení psychiky postav, ale má vliv i na výběr témat a celkový charakter tvorby. Tokarczuková se netají sympatiemi k zakladateli analytické psychologie Carlu Gustavu Jungovi – jeho psychologie je založena na chápání „*lidské psychiky na pozadí světa snů, umění, mytologie, náboženství a filosofie.*“ (Carl Gustav Jung, 2014, [online])

Podobně Tokarczuková pracuje s psychologií ve svých knihách. Například v knize *Denní dům, noční dům* se snaží popsat nejen denní psychiku člověka, ale velkou pozornost věnuje také nočnímu světu – světu snů. V této knize dokonce vycházela z experimentu, v němž sbírala na internetu cizí sny, nesnažila se však sny analyzovat nebo vykládat. Více než psychologický význam snů ji totiž zajímá to „*umělecké ve snech.*“ (Žák, 2005b, s. 81) Sny vnímá jako neustálou inspiraci, fascinuje ji naprostá absence jakýchkoliv pravidel, což napomáhá vzniku ojedinělým a až magickým literárním obrazům. Tokarczuková o snech sama říká: „*Myslím si, že pro toho, kdo píše, je nejtěžším úkolem popsat sen, protože ten je ve své specifčnosti nepopsatelný, je neverbální, mimo dosah slova.*“ (Žák, 2005b, s. 81)

Velkou inspiraci pro Tokarczukovou představuje mytologie. Opět zde můžeme hledat spojitost s Carlem Gustavem Jungem a také s rumunským mytologem, historikem náboženství a spisovatelem Mirceaem Eliadem. U Junga jí je nejvíce blízký vědecký přístup k mýtům, u Eliada nachází inspiraci především v jeho denících. Eliade v nich pracuje s významem symbolů v každodenním životě a tím proniká do „*mýticko-symbolické roviny*“ (Žák, 2005b, s. 82) vnímání skutečnosti. Vzájemného působení symbolů, mýtů a racionálního intelektu se Tokarczuková snaží dosáhnout i ve své tvorbě. (Žák, 2005b, s. 82)

Co je to tedy mýtus? „*Mýtus je původně tradiční náboženské vyprávění, které poskytuje celkový obraz a orientaci ve světě, případně i vzor, jímž se pak řídí lidské jednání. V tradičních společnostech doprovází a vykládá rituály, zdůvodňuje instituce, předpisy a zákazy, dovoluje návrat ke zdroji, napodobení zakladatelského jednání a tím i pravidelné rušení času.*“ (Sokol, 2010, s. 303)

Olga Tokarczuková jako spisovatelka využívá mýty především k tomu, aby je zasadila do novodobých reálií a běžných lidských situací. Na propojení starého mýtu s reálnou historií je založen i román *Pravěk a jiné časy*. Na tomto principu Tokarczuková vytváří v díle svůj nový vlastní mýtus. (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 192)

2 Pravěk a jiné časy

Pravěk a jiné časy je třetí román Olgy Tokarczukové a dodnes patří mezi nejznámější, nejoblíbenější a nejprodávanější knihy této autorky. Zajistila si jím oblibu u mnoha čtenářů i uznání od kritiky. V Polsku román vyšel poprvé v roce 1996, dále pak v letech 1997 a 1999. (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 192) Za *Pravěk a jiné časy* obdržela Tokarczuková prestižní polskou literární cenu, *Cenu Nadace Kościelských*. Získala i ceny čtenářů *Paszport Polityki* a *Machiner*. Byla také kandidátkou na literární cenu NIKE 1997, nakonec získala cenu NIKE čtenářů. (Žák, 2005a, s. 78)

Kniha byla přeložena do několika světových jazyků, např. do dánštiny, holandštiny, italštiny, němčiny, španělštiny. Překlad do francouzštiny získal v roce 1998 ocenění „nejlepší zahraniční kniha roku.“ (Žák, 2005a, s. 78) V České republice byla vydána v roce 1999 v nakladatelství Host v překladu Petra Vidláka, druhé vydání vyšlo v roce 2007. (Žák, 2005a, s. 78)

Pravěk a jiné časy se stal inspirací i pro další umělecké obory. Na divadelní scénu byl v roce 1997 uveden polským divadelním souborem *Towarzystwo Wierszalin*. Představení sklidilo velký úspěch a získalo čtyři divadelní ceny. V roce 1998 polský režisér Piotr Tomaszuk upravil představení také pro polskou televizi. Na českou scénu dílo proniklo v listopadu 1999 – Těšínské divadlo uvedlo divadelní úpravu *Pravěku* v překladu Renaty Putzlacher-Buchtové. (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 193)

Přestože se kniha setkala s velmi pozitivními ohlasy, objevují se výjimečně i reakce negativní. Jakub Dür (2000, s. 130–131) v časopise *Aluze* zmiňuje názor německého kritika Marcela Reich-Ranickiho – ten knize vytýká její nesrozumitelnost a ohraničenost, která znemožňuje pochopit dílo jinými než pouze polskými čtenáři. Dále Tokarczukovou osočuje za vyzdvihování primitivismu a útěku před civilizací. Někteří kritici negativně hodnotí také její nezaujatý postoj k nedávným událostem v polských dějinách, který v knize zaujímá.

Můžeme se ale domnívat, že Tokarczuková tuto pozici zaujímá záměrně a nelze přehlédnout, že se snaží pomocí alegorie nacházet odpovědi na zásadní otázky polské kultury. (Dür, 2000, s. 130–131)

„Její próza se pohybuje ve středním proudu, je inteligentní, ale zároveň – vědomě a cíleně – vychází vstříc čtenáři.“ (Angažovaná a nadšená, 2012, [online])

3 Interpretace díla

V následujících kapitolách se nejdříve zaměříme na nejdůležitější kompoziční postupy jako je titul, čas a prostor. Dále se zmíníme o osobitém vypravěčském stylu a literárním jazyce Olgy Tokarczukové. Největší pozornost věnujeme charakteristice hlavních postav a stěžejním motivům díla, při této příležitosti přiblížíme i dějovou linii některých postav.

3.1 Titul

Titul je první informace, se kterou se čtenář setkává při kontaktu s knihou. „*Název však nejenom označuje dílo a podává předběžnou informaci o něm, ale současně také dává jakýsi klíč k jeho chápání.*“ (Všetička, 1992, s. 43)

Analyzovaný titul *Pravěk a jiné časy* bychom mohli podle Všetičky (1992, s. 44), který z hlediska tématického a stylistického rozlišuje několik druhů titulů, označit jako **metaforický**. Metaforické tituly jsou založeny „*na konfrontaci jevů a představ, na jejich zástupnosti.*“ (Všetička, 1992, s. 44–45)

Centrem našeho vyprávění je fiktivní vesnice Pravěk – toto pojmenování se vyskytuje i v samotném názvu díla. Způsob označení vesnice by mohl v přeneseném významu znamenat dávnou dobu, počátek, historii. Tedy nějaké časové vymezení. Slovo pravěk navíc může evokovat surovost a lidskou přirozenost, která je románu příznačná. Další část titulu – jiné časy – připomíná stěžejní motiv celého díla – čas, který se v díle projevuje různými způsoby. Název je tak možné charakterizovat také jedním z dalších druhů titulů, podle Všetičky (1992, s. 44) jako titul **temporální**, kde je kladen důraz na čas ve stavební i tématické oblasti. Název knihy *Pravěk a jiné časy* se tedy shoduje s definicí, že titul „*bezprostředně souvisí s jeho námětem a stěžejní myšlenkou.*“ (Všetička, 1992, s. 44)

Eduard Petrů (2000, s. 99) klasifikuje tituly jiným způsobem, a to podle gramatických vlastností. Rozlišuje „*tituly jednoslovné, tituly v podobě sousloví a tituly větné.*“ (Petrů, 2000, s. 99) V našem případě se jedná o titul v podobě sousloví.

3.2 Čas

Problematika času je jedním z klíčových témat vnitřní výstavby literárního díla. Díky času „*si člověk uvědomuje svou existenci a svět kolem sebe, a proto má také základní význam v uměleckém reflektování skutečnosti.*“ (Petrů, 2000, s. 95)

Podle Všetičky (1992, s. 31) je základním hlediskem při zkoumání času v uměleckém díle dodržování či nedodržování časové posloupnosti. Pokud je časová posloupnost

zachována tak, jak probíhá časový sled ve skutečnosti, jedná se o čas **chronologický**. Naproti tomu stojí čas **retrospektivní**, který chronologický tok porušuje, a často tak dochází k prolínání časových rovin.

Dále můžeme rozlišovat čas **objektivní** a **subjektivní**. Objektivní vnímáme přirozeně, protože plyne v souladu s běžným reálným časem, většinou je tedy nezávislý na našem vědomí. Subjektivní čas se odráží od vnitřního duševního dění, zejména ve výjimečných okamžicích. Autor podle situace, ve které se hrdina nachází, určuje dynamiku plynutí času, může dění zastavovat i urychlovat. (Všetička, 1992, s. 31) Výhodou uměleckých děl je, že autor není svázán reálným časem. Může si s časem pohrávat podle svého vlastního uměleckého záměru a vytvářet tak zvláštní, neobyčejný prožitek. Tohoto privilegia Tokarczuková bohatě využívá.

Již jsme zmiňovali, že v analyzovaném románu hraje čas důležitou roli. A to nejen jako základní motiv celého díla, ale i v oblasti kompozice. Autorka se snaží v příběhu pokrýt několik desítek let a vytvořit tak jakousi kroniku 20. století. (Benešová, 2007c, s. 11) Kniha je tedy přesně časově vymezena, dokonce je často na počátku kapitol uveden konkrétní letopočet, abychom se v díle lépe orientovali. Časová posloupnost je zachována, děj jako celek se odvíjí chronologicky. V jednotlivých kapitolách, na které je kniha rozdělena, ovšem Tokarczuková často využívá své moci čas ovládat a pracuje i se subjektivním časem, aby co nejvíce pronikla k „*vnitřnímu duševnímu dění*“ (Všetička, 1992, s. 31) postavy. Například při popisu scény umírání postavy Izidora čas natolik zpomaluje, abychom mohli být svědky postupného rozpadu člověka. „*Potom vybledla milovaná místa, potom tváře milovaných lidí, jejich jména, a nakonec celí lidé upadali do zapomnění. Isidorovy pocity se ztratily – dávná radost (když se miše narodilo první dítě), dávná bolest (když odešla Růta), štěstí (když od ní přišel dopis), jistota (když pátral po čtveřicích), strach (když na něho a Ivana Muktu střídali), hrdost (když mu pošta posílala peníze) a mnoho, mnoho dalších.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 181) Některé kapitoly do chronologického vyprávění nezapadají vůbec, jedná se o jakési vložené úvahy či filozofické názory, např. *Čas lip*, *Čas sadu*, *Čas psa Panenky* atd.

3.3 Prostor

Stejně jako čas je v próze důležitý i prostor. „*Prostor je širší pojem než místo děje, představuje v podstatě vztah mezi jednotlivými místy děje, vztah většinou znásobený a umocněný.*“ (Všetička, 1992, s. 31)

Prostor může mít několik podob. Pokud se děj odehrává na jednom místě, mluvíme o **konstantním prostoru**. Můžeme mít také dvojí prostor, který se staví navzájem do

protikladů, tento prostor nazýváme **kontrastní**. Dále rozeznáváme **konvergentní** – postupně se sbíhá, zužuje a směřuje ke koncovému bodu, a prostor **migrační** – prostor se často stěhuje. (Všetička, 1992, s. 34)

Tokarczuková vytváří pro svůj román vlastní specifický konstantní prostor – Pravěk. Přestože je Pravěk, kam je celý děj zasazen, zcela fiktivní, je vymezen přesnými hranicemi a platí v něm jasná pravidla. (Benešová, 2007c, s. 11) Autorka je stanovuje hned v první kapitole – *Čas Pravěku*. Hranici tvoří řeky Černá a Bělka, které se spojují v jedinou Řeku. Ze čtyř světových stran Pravěk hlídají čtyři archandělé, chránící vesnici před základními lidskými neřestmi, kterými obyvatelé Pravěku trpí. (Tokarczuková, 2007, s. 5–6) Podle Lederbuchové (2002, s. 255) bychom prostor díla *Pravěk a jiné časy* mohli označit také jako **fantaskní**, jež je příznačný pro díla magického realismu.

„Pravěk je místo, které je středem vesmíru. Rychlou chůzí se dá Pravěk přejít ze severu na jih za hodinu. Stejně dlouho by to trvalo z východu na západ. A kdyby se někdo rozhodl Pravěk pomalu obejít kolem dokola a kdyby si zároveň chtěl všechno důkladně prohlédnout – trvalo by mu to celý den. Od rána do večera.“ (Tokarczuková, 2007, s. 5)

Pravěk pocítujeme jako něco, kde funguje jasný řád a pořádek. Jako pevně ukotvené harmonické místo, které existuje jen samo pro sebe, nemůže ho zvenčí nic ohrozit. Bohužel, ani mytická síla samotných archandělů Pravěk neochrání od drsných událostí odehrávajících se v okolním světě plném konfliktů. Krutá realita zasáhne i do tohoto na první pohled neproniknutelného prostoru.

I když Tokarczuková vytvořila místo fiktivní, přiznává určitou inspiraci polskou vesnicí, kam jezdila za prarodiči na letní prázdniny. Zde se oddávala snění a nechávala volný průchod své dětské fantazii. Všechny vzpomínky a pocity spojené s místem zhmotnila do příběhu a vytvořila svůj vlastní malý svět. Jediným vodítkem k určení konkrétního místa děje může být skutečně existující město Kielce, které je v románu zmiňováno. (Žák, 2005b, s. 83)

3.4 Jazyk

Kniha je psána neobyčejně barvitým, poetickým jazykem. (Benešová, 2007c, s. 11) Prostřednictvím četných přirovnání a metafor Tokarczuková vtahuje čtenáře do své fantazie. Jelikož jsou jako postavy v knize pojímány i neživé věci, vyskytuje se zde také častá personifikace. Specifickou jazykovou poetiku lze demonstrovat například na popisu obyčejné řeky, kterou Tokarczuková dokáže popsat naprosto neobyčejným způsobem:

„Bělka je mělká a hbitá. Rozlévá se zeširoka po písku a nemá co skrývat. Je průzračná a čistá, písčité dno odráží sluneční paprsky. Připomíná velkou, blyškovou ještěrku.“

Prohání se mezi topoly, uskakuje na všechny strany, jak se jí zlíbí. Nikdo neví, kam se vrátne. Jednou může vytvořit ostrov z hromady olšových větví, a potom se po celá desetiletí zdaleka vyhýbá lesu. Bělka teče přes háje, přes louky a mokřiny. Celá se zlatě třpytí.“ (Tokarczuková, 2007, s. 6)

V knize narážíme na dlouhé popisné pasáže, které někdy tvoří i celé kapitoly. S lyrickým květnatým jazykem kontrastují jazykové prostředky, které Tokarczuková užívá k popisu drsných naturalistických scén. (Dür, 2000, s. 131) Takové prvky čtenáře vyruší z poklidného pohádkového vyprávění a vtáhnou ho do kruté reality.

„Občas jí někdo zaplatil vodku, někdy dostala krajíc chleba se slaninou. Lidé však neradi dávají něco za nic, zadarmo, obzvlášť v hospodě, a proto se Kláska začala kurvit. Mírně opilá a rozehřátá vodkou odcházela s muži ven a dávala se jim za věnec buřtů.“ (Tokarczuková, 2007, s. 11–12)

Dialogy jsou většinou krátké a věcné, slouží pouze k základní komunikaci mezi postavami:

„ – Izku, budu se vdávat, za Ukleju.

– Ne – řekl Isidor.

– Chci odtud odejít do města, chci cestovat, chci mít náušnice a lodičky.

– Ne – zopakoval Isidor a začal se třást. Voda mu stékala po tváři a rozmazávala pohled na Pravěk.

– Ano – řekla Rúta a o několik kroků ustoupila.“ (Tokarczuková, 2007, s. 121)

Můžeme si dovolit tvrdit, že po přečtení knihy bude čtenář ohromen autorčiným nadáním pro básnické využití jazykových prostředků, které lze považovat za jeden z hlavních pilířů spisovatelčiny úspěchů.

3.5 Děj

Popsat dějovou linii díla *Pravěk a jiné časy* je poměrně složité. Nejedná se totiž o celistvý souvislý text, ale osudy jednotlivých obyvatel vesnice Pravěk jsou nám představovány v osmdesáti čtyřech krátkých samostatných kapitolách nazvaných „Časy“ (Čas Jenovefy, Čas Izidora, Čas Rúty apod.). Každému hrdinovi je v knize vymezeno několik takových kapitol. Můžeme tak postupně sledovat osobní vývoj postav v uzavřeném prostředí fiktivní vesnice na pozadí skutečných událostí. Děj románu je tedy vytvářen samotným popisem prožívání jeho postav v čase. *„Pravěk je románem o čase, o hledání vlastních kořenů, o neúspěchu, o heroických, nezdařených pokusech o zavedení pořádku, ladu.*“

(Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 193) Na první pohled samostatné příběhy se navzájem proplétají a vytváří jeden celek.

Obecně můžeme říci, že se jedná o kroniku poskládanou ze střípků životních příběhů postav, která ve výsledku poskytuje ucelený obraz o životě lidí, na pozadí několika důležitých etap polských dějin – od začátku 1. světové války, přes druhou světovou válku až do 80. let 20. století. (Putzlacher-Buchtová, 1999, s. 193) Historické události ovšem stojí spíše v pozadí silného příběhu s filozofickou tematikou, bohatou symbolikou a tajemnou, místy až drsnou atmosférou. Konkrétními dějovými liniemi některých postav se budeme podrobněji zabývat při analýze jednotlivých motivů.

3.6 Postavy

„Téma postavy tvoří motivy zevnějšku, povahy, chování, jednání, jazykového projevu, myšlenek, citů atd.“ (Petrů, 2000, s. 104)

Touto definicí se budeme řídit při popisu jednotlivých postav i následné analýze motivů. Soustředíme se především na projevy chování a jednání rozličných postav, pokusíme se proniknout do jejich prožívání a odhalit způsob myšlení.

Pravěk není obyčejná polská vesnice. Zvláštní se stává především tím, že poskytuje domov pestrému spektru postav. Kromě postav obyčejných se setkáváme s postavami s nadpřirozenými nebo přinejmenším zvláštními schopnostmi, které dodávají vyprávění pohádkový až mytický charakter. (Linka, 2000, s. 8) V této práci jsme se je rozhodli rozlišit na postavy obyčejné a fantaskní.

Postavy nejsou charakterově příliš prokresleny, přibližuje nám je až samotný příběh. Tím, že sledujeme postavy v různých etapách jejich života – dětství, dospělost, stáří – se stáváme svědky všech jejich důležitých životních okamžiků a v průběhu děje se postupně dozvídáme o postavách vše podstatné. (Benešová, 2007c, s. 11) Charaktery jednotlivých hrdinů čtenář sám odhaluje na základě způsobu jejich prožívání v čase. Postavy Tokarczuková často využívá jako prostředky pro vyjádření vlastních filozofických názorů na svět.

Žádnou postavu nemůžeme označit jako hlavní. Všechny mají v Pravěku své nezastupitelné místo. Máme možnost sledovat život několika generací rodiny Nebeských a Božských, spleť osudů statkářů Popělských, tajemnou Klásku a její dceru Rútu, bláznivou Florentýnku a spoustu dalších postav, které do Pravěku přivedly dějinné události. Do poklidného života hrdinů tak vstupuje židovský mládenec Eli, německý voják Kurt či ruský důstojník Ivan Mukta.

Tokarczuková však dává prostor i neživým věcem, zvířatům a rostlinám, kterým je v knize také vymezen jejich vlastní „čas“. Stejně jako u lidských postav popisuje způsob jejich prožívání a vnímání světa. Odkrývá nám tajemství síly podhoubí, které podrůstá pod celým Pravěkem, dozvídáme se o čase lip, sadu, mlýnku, o myslí psa Panenky, o duši Utopence Skorce a dalších.

3.6.1 Postavy obyčejné

Již jsem naznačila, že se v románu vyskytují dva typy postav. První typ zastupují postavy zcela obyčejné, které nedisponují žádnými zvláštními schopnostmi a řeší naprosto běžné lidské problémy. Jejich sílu spatřujeme právě v přirozenosti. Tito hrdinové se zabývají podobnými problémy, které často řeší i čtenář ve svém vlastním životě. Můžeme sem zařadit tři ústřední rodiny Pravěku – rodinu Nebeských, Božských a Popělských. Některé jejich zástupce se nyní pokusíme zjednodušeně popsat a přiblížit nejdůležitější osobní problémy, s kterými se postavy potýkají.

Hlavou rodiny **Nebeských** je starostlivý otec Michal, majitel mlýna, který po návratu z první světové války nachází útočiště u své malé dcery Míši. Úhlavním nepřitelem Michala se stal ubíhající čas, který narušil silné pouto mezi ním a jeho dcerou. Nemohl se smířit s faktem, že Míša dospívá, že se vdala a má děti. Nebyl spokojený s průběhem jejího života, jako otec si pro ni přál mnohem více. U Michala Nebeského se setkáváme s motivem otcovské lásky a s neschopností smířit se s přirozeným tokem času. Jeho jediné přání je zastavit čas. Nikdy by se Míši nedokázal úplně vzdát, proto postavil velký moderní dům, kde mohli všichni bydlet pohromadě. Tento dům se v Pravěku stal symbolem pospolitosti a pevných rodinných vztahů.

Michalova žena, Jenovefa, představuje silnou ženu, která musí překonávat mnoho těžkých životních překážek. Kvůli manželově účasti ve válce je nucena se sama postarat o chod mlýna a o výchovu malé dcery. Čelí ovšem i jiným nástrahám – musí překonat silnou touhu, kterou pocítila k mladému židovi Elimu. Jenovefa, jako spořádaná manželka, s citem bojuje a trpělivě čeká na svého muže. Cítí ale obrovskou prázdnotu a nenaplněnost. Po návratu manžela žije až do konce života rezignovaně a pomalu spěje k osobnímu rozkladu.

S Míšou se nejdříve setkáváme jako s malou dívkou, později ženou a matkou a nakonec starou dámou. Míša v Pravěku představuje laskavého člověka, pečujícího o svého manžela Pavla Božského, děti a domácnost. Všichni berou její chování jako samozřejmost, přestože Míšu, jako každého člověka, tíží mnoho starostí a trápení. Fakt, že byla Míša v životě

všech velmi významnou osobností, si blízcí, především manžel Pavel, uvědomují až po její smrti. Bez Míši Božské není Pravěk Pravěkem.

Izidor Nebeský, mentálně narušený syn Jenovefy a Michala, žije ve svém vlastním světě. Už od narození byl jiný než ostatní lidé: „*Byl to velký, bledý chlapec. Měl tenká víčka, přes která prosvítaly modré žilky. Jeho hlava byla příliš velká, příliš mohutná.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 51) Tokarczuková zdůrazňuje především jeho osobitý způsob poznávání světa. Přestože Izidor mnoha věcem nerozumí, na okolí nahlíží naivně, mohli bychom říci dětskýma očima, vytrvale se snaží odhalit tajemství lidské existence. Čím více je vzdálený ostatním, tím pozorněji dokáže pozorovat svět, kterým je doslova fascinován. Zároveň je však ze všeho, co se děje okolo, zmatený a bezradný, a na konci příběhu již unavený nepřetržitým hledáním odpovědí na své otázky.

Rodinu **Božských** tvoří Starý Božský, dcera Staša a syn Pavel. Na základě následujícího popisu nejvýraznější postavy rodiny, Pavla, můžeme nabýt dojmu, že příjmení Božský Tokarczuková pro Pavla zvolila záměrně, aby poněkud ironicky přiblížila jeho charakter.

Pavel Božský je cílevědomý muž, který touží vystoupit ze stínu svého neúspěšného otce. Nesnáší primitivnost, do které se narodil. „*Nenáviděl všudypřítomnou špínu, která prolínala každou škvírou dřevěné chalupy, zalézala do podlahy, za nehty. Nenáviděl zápach kravského hnoje, kterým bylo cítit všechno oblečení.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 61) Věří, že přestože se nenarodil do bohaté rodiny, má také právo na skvělou budoucnost. Celý svůj další život zasvětil neustálému vzdělávání, v kterém vidí jedinou možnost, jak překonat svoje počáteční společenské postavení. Pomáhá mu k tomu bezmezná víra ve vlastní důležitost a osobní kvality. Je si jistý, že ho na cestě za splněním snů nemůže nic zastavit. „– *Je třeba žít, – řekl Pavel. – Je třeba vychovávat děti, vydělávat, vzdělávat se a stoupat vzhůru.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 115) Pavel se dopracuje až na pozici hygienického inspektora. V jeho posedlosti po čistotě a sterilním prostředí můžeme spatřovat i jistou paralelu k Pavlovu chování k ostatním lidem. Jeho jednání působí také sterilně – chladně a odtažitě. Nepozorujeme žádné vřelé vztahy. Stejně jako u sebe i u své rodiny vyžaduje tvrdou morálku a disciplínu. Přestože navenek působí neohroženě a zásadově, ve své podstatě lze Pavla označit za nevyrovnanou osobnost a slabocha. Tento fakt nám mohou dokázat například scény, kdy se, coby typický kariérista, nezdráhá podvolit režimu, a jako součást vysoké společnosti si užívá přítomnosti cizích žen a alkoholu. To, že svým jednáním více ztrácí, než získává, si uvědomí až na konci svého života, po smrti manželky Míši, kterou mnohokrát ranil a zklamal. Nakonec zůstává úplně sám.

Popělští v Pravěku reprezentují bohatší vrstvu obyvatel. Důležitou postavou je statkář Popělský, který je popisován jako velmi pasivní pesimistický člověk, utápějící se v melancholických náladách. Následující ukázka z knihy charakterizuje statkářův postoj k okolí i k sobě samému: „*Statkář Popělský měl neodbytný a hrozný pocit, že svět a vše, co je v něm dobré nebo špatné, láska, sex, peníze, nadšení, daleké cesty, krásné obrazy, moudré knihy, znamenití lidé – jde mimo něj a netýká se ho. Statkář se svým časem míjí.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 55) V důsledku statkářovy pasivity i dějinných událostí Popělští přicházejí o většinu majetku. Po marných pokusech nalézt své místo v životě, statkář nakonec pozbývá rozumu, onemocní a umírá. Tragičnost této postavy dále rozvedeme v dalších kapitolách.

3.6.2 Postavy fantaskní

Druhý typ postav přináší do díla naprosto specifickou atmosféru. Jsou to postavy, které bychom mohli označit jako neobyčejné, s nadpřirozenými schopnostmi, fantaskní. Některými svými rysy se přibližují k charakteristice mytických bytostí: „*hrdinové mýtu jsou výjimeční, nadřazení přírodním zákonům. Jednají z pohnutek, které se vymykají pravděpodobnosti či „rozumné“ psychologické motivaci.*“ (Mocná, 2004, s. 401) Do této skupiny jsme zařadili postavu Klásky, Florentýnky a Rúty. Za mytické postavy můžeme považovat hrdiny, kteří naprosto pozbývají lidských znaků, jako je duše Utopence Skorce či bytost podobající se vlkodlakovi, Zlý Člověk.

Následující popis fantaskních postav bude sloužit především k zdůraznění hlavních rozdílů mezi oběma popisovanými typy postav a k objasnění jejich vzájemných vztahů. Představíme si také, v čem spočívají ony nadpřirozené schopnosti.

Jednou z nejméně výraznějších postav v celé knize je drsná a divoká **Kláska**. V Pravěku symbolizuje volnost, nevázanost a až zvířecí svobodu „*Kláska byla velká a statná. Měla světlé vlasy a pleť, kterou ani slunce nezmohlo. Vždy se každému dívala drze přímo do očí, dokonce i knězi. Měla zelené oči. Jedno z nich trochu šilhalo.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 12) Kláska je jedna z postav disponující nadpřirozenými schopnostmi. Do románu přináší zvláštní tajemnou atmosféru.

U postavy Klásky Tokarczuková přesně zmiňuje okamžik, kdy se z obyčejné, trochu zvláštní ženy, stává postava, jejíž vlastnosti spadají do definice mytických postav. Ten nastává po smrti jejího novorozeného dítěte. Po tragédii je čtenářům umožněno sledovat proměnu její vnitřní psychiky a proniknout do Klásčina nového vnímání světa: „*Viděla sílu, která prostupuje vším, rozuměla jejímu chodu. Viděla svět úplně jinak, než předtím, začala*

rozumět chodu světa. Viděla obrysy jiných světů a jiných časů, které byly rozprostřeny nad našimi světy a pod nimi. Viděla také věci, které není možné popsat slovy.“ (Tokarczuková, 2007, s. 17) Více, než cokoli lidského, je jí nyní blízká příroda, s kterou se naprosto sžívá, přijímá z ní sílu a energii. Jako jediná zná všechna magická místa v Pravěku, dokáže věštit budoucnost a pomocí bylin uzdravovat lidi. Klásčinu zvířecí divokost podtrhuje i její intimní vztah se Zlým Člověkem – tato mytická postava má více společného s divokým zvířetem, než s člověkem. Zvláštní pouto se zvířaty, která mají v mytologii pevné místo, můžeme demonstrovat také na jejím soužití s kánětem, sovou a hadem. Zde je patrné, že autorka pracuje i s biblickými symboly. Had Zlatis, který se do Klásky zamiluje, v knize, stejně jako v bibli, představuje pokušení a zlo. Způsobuje, že je Kláska obviněna farářem z paktování s ďáblem. „ – Ty čarodějnice! – křičel a hrozil holí. – Drž se daleko od Pravěku a Ješkotlů, a od všech mých oveček. Chodíš s ďáblem kolem krku? Neslyšela jsi, co stojí v Písmu? Co Pán Bůh řekl hadovi? „A vložím nepřátelství mezi tebe a ženu, a ona srazí hlavu tvou, a ty do její paty zatneš zuby své.“ Kláska se rozesmála, vyhrnula si sukni a ukázala nahý podbřišek.“ (Tokarczuková, 2007, s. 46)

Ostatní obyvatelé Pravěku považovali Klásku za šílenou. Šílenství můžeme chápat jako prostředek, kterým si obyčejné postavy vysvětlují podivné chování „magických“ hrdinů Pravěku. Bláznivé Klásky se štítily a stranily „*Všichni se Klásky báli. Kláska byla šílená a možná i nemocná. Mluvila nesmysly, klela. Teď, když obcházela mlýn, vypadala jako vyhládlý pes.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 20) Přes všechny zvláštní schopnosti a často děsivé chování, ji postupně obyvatelé začínají vnímat jako nezastupitelnou součást Pravěku.

Další zvláštní postavou je stará, bláznivá **Florentýnka**. Opět zde můžeme najít motiv šílenství, který Florentýnce slouží jako vstupenka do světa abnormálních jevů. Na rozdíl od Klásky je ale Florentýnka vystavěna postupně „proměně“. „*Florentýnka zešilela, aniž by si toho někdo všiml. Nejdříve ji bolela hlava a nemohla v noci spát, Vadil jí měsíc. Říkala sousedkám, že ji měsíc pozoruje, že jeho pronikavý pohled prochází zdmi a okenními tabulkami a jeho odlesk dělá z každého zrcadla, skla a vodní hladiny past.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 38)

Zvláštní u Florentýnky je hlavně schopnost komunikace se psy a kočkami. O domácí zvířata se starala lépe než o sebe a oni ji na oplátku rozptylovali v její samotě. Jedné noci Florentýnka porozuměla řeči zvířat, která nespočívala jako u lidí ve slovech, ale v obrazech. „*Té noci se Florentýnka, snad pod vlivem měsíce pronásledovatele, nebo svého šílenství, naučila mluvit se psy a kočkami. Rozhovory spočívaly ve vysílání obrazů. To, co si představovala zvířata, nebylo tak přesné a konkrétní jako lidská řeč. Nebyla v tom reflexe.*“

Byly to věci viděné zevnitř, bez lidského odstupu nesoucího příznaky odcizení.“ (Tokarczuková, 2007, s. 40) Tímto nás Tokarczuková vtahuje do problematiky zvířecího světa – prostřednictvím bláznivé Florentýnky nám dokazuje, že ve středu jejího psychologického a spisovatelského zájmu nejsou pouze lidé, ale že ji, jako bývalou psycholožku, zajímá prožívání také nelidských bytostí.

Do tajemství magického světa zasvěcuje Kláska i svoji dceru **Rútu**. Po seznámení s jejím životním příběhem, můžeme Rútu označit jako odvážnou ženu s ne příliš šťastným osudem. Jako malá holčička většinu času tráví s kamarádem Izidorem v lese a podle matčina vzoru se učí odhalovat různá tajemství a kouzla přírody. Les pro oba přátele představuje druhý domov, který jim poskytuje útočiště před ostatními lidmi.

Jak jsme již zmiňovali v předchozích kapitolách, Tokarczuková do svých děl vkládá kus vlastní osobnosti a v některých jejích knihách můžeme spatřovat autobiografické prvky. Je tomu tak i v románu *Pravěk a jiné časy*. Právě do postavy Rúty autorka promítá svoji vlastní vášeň – fascinaci houbami.

V rozhovoru s Davidem Janem Žákem (2005b, s. 85) vysvětluje svůj vztah k houbám takto: *„Kdybych nebyla člověkem, byla bych jistě hřibem a myslím si, že mám takovou houbu v sobě, takový stav velmi primitivního prvotního vědomí, stav, který je odvrácený od slunce, od života, který však nesměřuje k tomu, co je pomíjející, co se rozkládá a hnije, ale jde o způsob trvání, stav spojený s prvotním prožíváním světa. Je příjemné být v takovém stavu, byť je to na hranici mezi životem a smrtí.“*

Rúta ze všeho nejraději naslouchá podhoubí. Tokarczuková tak prostřednictvím Rúty ulehá do mechu, nahlíží pod sukýnky muchomůrek – strážcům podhoubí – a nechává na sebe působit magickou schopnost podhoubí zpomalovat čas. *„Rúta slyšela tlukot srdce podhoubí, mezi jehož jednotlivými údery uplyne osmdesát lidských let.“* (Tokarczuková, 2007, s. 118) Zde je patrné, že Tokarczuková skrze postavy vtahuje čtenáře do své fantazie, vlastních představ a až pohádkových světů.

Důkazem o její blízké spojitosti s touto postavou je i fakt, že podle Rúty Tokarczuková pojmenovala vlastní nakladatelství ve Valbřychu.

Právě ve výše uvedeném způsobu rozdělení postav lze pozorovat jeden z hlavních znaků mýtů: *„člení se na přirozenou a nadpřirozenou oblast, přičemž přirozená oblast je pod nadvládou božských nebo démonických nadpřirozených bytostí.“* (Mocná, 2004, s. 400) Ve vymyšleném světě Olgy Tokarczukové je však místo pro každého. Lidé tu, i přes odlišnosti, žijí v symbióze, až na určité výjimky se respektují a v důležitých okamžicích dokáží držet při sobě.

3.6.3 Postavy ženské a mužské

Dalším možným způsobem, kterým můžeme na postavy nahlížet, je v jejich rozlišení na ženské a mužské. Jan Linka (2004, s. 8–9) v *Literárních novinách* o románu *Pravěk a jiné časy* píše: „*Takto bohatě a vícerozměrově zbudovaný svět nahlíží Tokarczuková spíše ženskýma očima. Mužský svět se zdá být obtížněji zachytitelný či méně bohatý než ženský.*“

Tokarczuková představuje ženy jako silné bytosti. Přestože se životy hrdinek často nevyvíjí přesně podle jejich představ, přijímají svůj úděl a pomocí vnitřní síly, kterou Tokarczuková ženám přisuzuje, překonávají všechny překážky. Muži se naopak na své životní cestě ztrácejí. Podléhají existenčním krizím, které si ženy, jako matky a pečovatelky o rodinu nemohou dovolit. Chování mužů ve většině případů vyznívá negativně, především v kontrastu s neohrožeností ženských hrdinek.

3.7 Motivy

V knize se setkáváme s velkým množstvím různých motivů. Autorka volí motivy takovým způsobem, aby čtenářům představila hlavní myšlenku svého díla. (Petrů, 2000, s. 103) Motiv je „*základní jednotka tématické výstavby, tematicky dále nedělitelná. Významy motivu jsou tvořeny výběrem slovní zásoby a kompozičními vztahy v rovině jazykové.*“ (Lederbuchová, 2002, s. 200) Za hlavní motiv, tedy leitmotiv, analyzované knihy považujeme čas. Tento motiv se v průběhu kompozice románu často opakuje a proměňuje. (Lederbuchová, 2002, s. 400)

3.7.1 Motiv času

Leitmotivem knihy, jak je parné již z jejího názvu a způsobu pojmenování kapitol, je čas. Sledujeme dopad historických událostí na život v Pravěku, hlavní roli však hraje především vnitřní vnímání času u lidských i nelidských hrdinů. Lze sledovat, jaký postoj jednotlivé postavy k času zaujímají. S některými postoji jsme se seznámili při popisu konkrétních postav. Například Michal má problém s přijetím přirozeného toku času, Pavel by čas rád využil ve svůj prospěch, Izidor se snaží časové zákonitosti odhalit, Popělský se s časem mýjí. Kláška umí pro změnu čas obelstít a vidět do budoucnosti.

Tokarczuková si s časem vyloženě pohrává, pracuje s ním v nejrůznějších podobách, podle vlastních pravidel. „*Čas pro Tokarczukovou totiž není jeden, lineární, neměnný a stále stejně rychle plynoucí.*“ (Benešová, 2007c, s. 11)

S naprosto specifickým nazíráním na čas se seznamujeme v kapitolách věnovaným rostlinám, zvířatům a neživým věcem. Jako příklad si uvedeme již zmíněnou schopnost podhoubí zpomalovat čas. Jedině Rútě je umožněno pozorovat zpomalený chod času: „*Vidí jednotlivé závany větru, s grácií letící hmyz, plynulé pohyby mravenců, částičky světla, které dopadají na povrch listů. Všechny vysoké zvuky – ptačí trylky, zvířecí pískot – se mění v bučení a dunění a plazí se těsně nad zemí, jako mlha. Rútě se zdá, že tak leží už celé hodiny, i když uplynul jen krátký okamžik.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 118) Zde můžeme sledovat, jak Tokarczuková vytváří svůj vlastní mýtus. Podhoubí dává moc ovládat celý Pravěk, vytváří podzemní říši s vlastními zákony, pohrává si s tokem lineárního času – nechává podhoubí, aby si čas přivlastnilo.

V kapitole *Čas sadu* pro změnu připouští existenci dvou vzájemně se prolínajících časů – času jabloní a času hrušní. V této části autorka poukazuje na změny, které se v sadu, i obecně v přírodě, během roku dějí, klade důraz na cyklický čas – tedy na „*oběh, pohyb, který se vrací do počátečního bodu.*“ (Sokol, 2010, s. 225) Zobrazení přírodního řádu můžeme v přeneseném významu chápat i jako paralelu na lidský koloběh života. Ke svému pojetí cyklického času se Tokarczuková vyjadřuje i v rozhovoru s Davidem Janem Žákem (2005b. s. 82): [...] „*příroda ukazuje jisté zacyklení našeho života, cyklus změn, určité opakování v naší zkušenosti.*“ [...]

Ze závislosti na čase Tokarczuková výjimečně vysvobozuje pouze stromy. V kapitole *Čas lip* rozvádí další ze svých ontologických otázek a dochází k závěru, že stromy jsou poutány pouze k prostoru. Tím, že nevnímají čas, je celý jejich život pouze věčným spánkem. Stromy si neuvědomují vlastní existenci, a proto nemohou nikdy zemřít. „*V nevědomí vlastního bytí je osvobození od času a smrti.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 141)

Po uvedení několika příkladů pojetí času v knize *Pravěk a jiné časy* si ukážeme, že čas v Pravěku může působit i proti logickému toku – pozpátku. Tento motiv můžeme demonstrovat na zvláštní bytosti – Zlém Člověku. Tokarczuková ve svém vyprávění popisuje, jak v Pravěku vznikl mýtus Zlého Člověka. Podle lidských domněnek byl dříve Zlý Člověk obyčejný muž. Spáchal ale strašlivý zločin a tíha svědomí ho zahnala do lesa, kde mu bylo lépe než mezi lidmi: „*A od té doby se začal podobat zvířatům v lese. Jedl lesní jahody a houby, potom začal lovit malá zvířata. Každý další den vymazával z jeho paměti stále větší část vzpomínek – mysl Zlého člověka se začala vyhlazovat.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 18) Postupně zapomněl mluvit, zarostl srstí, zesílily mu zuby a všechny city k lidské rase se proměnily v nenávist a vztek. Tak Zlý Člověk ve své podstatě přestal být člověkem. „*Zlý*

Člověk přestal být sám sebou a zapomněl, co to znamená být sám sebou.“ (Tokarczuková, 2007, s. 18)

U Zlého Člověka se čas neodvíjí přirozeným směrem dopředu, ale působí opačně, proti směru lidského vývoje. Z člověka se stává „zvíře“, mytická postava. (Linka, 2000, s. 8) V Pravěku tedy pro čas neexistují žádné hranice, působí nejrůznějšími způsoby.

3.7.2 Motiv mlýnku

Tok času je v Pravěku symbolizován Míšiným mlýnkem. Malá dívka s oblibou sedává před domem a točí kličkou mlýnku – mele čas. Když povyroste, matka jí do mlýnku nasype zrnka kávy a Míša zjišťuje, že s kličkou se již nepohybuje tak snadno, je potřeba většího úsilí. Motiv mlýnku zde nepředstavuje jen Míšin ubíhající čas, její dospívání, ale zastupuje proměnu celého Pravěku. *„Práce mlýnku byla tak důležitá, že by si ho nikdo nedovolil zastavit. Celý se stal mletím.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 32) Mletí v knize znamená život. Když za první světové války nastala bída a hlad, mlýn Nebeských se zastavil, protože nebylo co mlít. *„V Pravěku se rozhostilo ticho. Mlýn byl motorem pohánějícím svět, strojem, který ho poháněl.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 19) S obnoveným provozem mlýna se do zaběhlých kolejí navrací i celý Pravěk. Mletí, tedy život, pokračuje.

Na samém konci knihy, kdy je již většina hlavních postav mrtvá, si Míšina dcera Adélka odváží z Pravěku starý mlýnek a otočením kličky tak uzavírá příběh – nechává za sebou celý Pravěk i s jeho dávnými hrdiny, kterým čas již vypršel.

3.7.3 Motiv těla a duše

Existenci času, jeho nekompromisní sílu a moc, která vládne všemi obyvateli Pravěku, Tokarczuková dokazuje na lidském těle. V knize si můžeme všimnout, že často staví své hrdiny před zrcadlo, aby s úlekem a lítostí mohli pozorovat proměnu svého těla. *„Florentýnčino tělo bylo drobné a vyhublé. Po období věčně rodící ženskosti jí zůstalo kulaté břicho, které teď vypadalo směšně, jako bochník chleba schovaný pod sukni. Po období rodící ženskosti jí nezůstal ani jeden zub, přesně podle přísloví: „Jedno dítě – jeden zub.“ Něco za něco. Florentýnčiny prsy – lépe řečeno to, co s ženskými prsy dělá čas – byly ploché a dlouhé. Tulily se k jejímu tělu. Jejich pokožka připomínala hedvábný papír, do kterého se balí vánoční ozdoby, a skrz ni prosvítaly jemné modré žilky – znamená, že Florentýnka pořád žije.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 38–39)

Tělo ovšem v románu nesymbolizuje jen předmět svědectví nezastavitelného toku času, ale nabývá i hlubší existenciální podstaty. Problematiku těla Tokarczuková rozvíjí

například v dějové linii o Jenovefě. Poté, co se Jenovefa stane svědkem vraždy svého milovaného Eliho, ochrne. Ztrácí možnost ovládat svoje tělo, není schopná pohybu a postupně rezignuje – ztrácí chuť k životu. „*Zabíjení spočívá v odebrání práva na pohyb, život je přece pohyb. Zabíjené tělo je znehybňováno. Člověk je tělo. A všechno, co člověk prožívá, má počátek a konec v těle.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 112) Jenovefa se cítí jako figurka, tělo se v tomto případě stává vězením. Tokarczuková poukazuje na nutnost pohybu a upozorňuje, že pokud člověk ustrne, jeho bytí směřuje ke konci. Přestože láska Jenovefy a Eliho byla nenaplněná, její skutečnost udržovala Jenovefu při životě – v pohybu. Po ztrátě tohoto impulsu život Jenovefy směřuje k zániku.

V *Čase Utopence Skorce* se Tokarczuková zabývá filozofickým problémem těla a duše. Poté, co se opilý sedlák Skorec utopí v rybníce, jeho duše je nucena opustit mrtvé tělo. Autorka popisuje, jak se duše po smrti chová: „*Taková duše je slepá a bezradná. Pořád se pokouší vrátit do těla, protože nezná jiný způsob bytí.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 57) Duše se stává vyhnanecem bloudícím mezi hmotným světem, který ho nechce vzít zpět, a světem duchovním. „*Mrtvé tělo, v souladu s božím pořádkem, říká: ne. Lidské tělo se tedy stává nenáviděným domovem.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 57)

3.7.4 Motiv života a smrti

V knize *Pravěk a jiné časy* se seznamujeme s životy několika generací. Jsme tedy svědky věčného lidského koloběhu – narození, dospívání, dospělosti, stárnutí, umírání a smrti. Tokarczuková svým hrdinům dává život, nechává je prožívat všechny radosti i strasti života, aby došlo k naplnění jejich podstaty. Podle ní se totiž lidé nerodí jako hotové bytosti, ale postupně se vytvářejí. Po dovršení procesu následuje smrt.

Celou cestu od narození až po smrt můžeme nejlépe sledovat na postavě Míši. „*Míša se, jako každý člověk, narodila v kouscích, neúplná, po částech. Všechno v ní bylo zvlášť – zrak, sluch, vnímání, prožívání a pocity. Její malé tělo ovládaly pudy a instinkty. Celý Míšin následující život spočíval ve složení toho všeho v jeden celek, aby se nakonec rozpadl.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 30) Na základě tohoto úryvku bychom mohli říci, že Olga Tokarczuková zde opět propojuje znalosti profesionální psycholožky s názory laického filozofa a jako profesionální spisovatelka čtenáři nabízí popis celého procesu vytváření a zanikání lidské bytosti. Konkrétně u postavy Míši nás autorka nechává nahlédnout, mohli bychom říci, přímo do Míšiny hlavy, za účelem zpřístupnění těch nejnaternějších myšlenek a procesů.

Míšu odjakživa fascinoval běh času a jeho schopnost ji samotnou proměňovat. Zároveň ji ale pomíjivost času trápila, protože se již nikdy nic nebude opakovat, ani ona sama. Zajímavý je okamžik, kdy Míša poprvé začne vnímat svoji existenci. Ten nastává po návratu otce z války. „*Předtím bylo všechno rozmazané a neostré.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 30) Tokarczuková otce uvádí jako nutný vzor k odstartování procesu „utváření“.

Následuje etapa dospívání, která s sebou přirozeně přináší i oslabení silného pouta s otcem. Po seznámení s budoucím manželem Pavlem Božským už Míša naplno opouští dětské období a začne sebe samu vnímat jako ženu. V příštích letech zaujímá roli manželky a matky, a aniž by si to přímo uvědomovala, stárne. Posledním bodem je smrt: „*Najednou v Míšině mysli explodoval svět a jeho malé úlomky se rozsypaly kolem.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 175) Smrt je v knize pojímána a popisována jako „*systematický rozpad.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 180)

Tokarczuková tak dovršuje svoji myšlenku, že se život utváří z malých dílčích částí, které je nutné poskládat v jeden celek – tento úkol zadává i hrdinům své knihy *Pravěk a jiné časy*. V okamžiku smrti se ale vše opět pomalu rozpadá.

Motiv smrti se silně projevuje také v poslední kapitole o Izidorovi. Izidor celý svůj život zasvětil „hledání a skládání“ své podstaty. Nicméně ani jemu se rozpad nevyhne – v Pravěku platí jasná pravidla, která nelze nijak obejít. „*Umírání bylo procesem systematického rozpadu toho, čím byl Izidor. Byl to lavinovitý a neodvratitelný proces, sám se zdokonaloval a podivuhodně zefektivňoval. Jako vymazávání nepotřebných informací z počítače, na kterém se v domově důchodců dělalo účetnictví. Nejdříve se začaly ztrácet ideje, myšlenky a abstraktní představy, které si Izidor s obtížemi osvojil během života.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 180)

3.7.5 Motiv hledání a zmaru

Některým hrdinům se ovšem najít své místo v životě nedaří. Stále tápají, podléhají vnějším i vnitřním krizím, v ničem nenachází smysl. Při popisu postav jsme zmínili, že se s tímto problémem potýkají především muži. U nich můžeme velmi často sledovat silný motiv neustálého hledání a následného zmaru. Projevuje se různými způsoby.

Již jsme Pavla Božského, jednu z nejvýraznějších mužských postav, prezentovali jako dominantního a cílevědomého muže s ne příliš dobrým charakterem. Tokarczuková čtenáři představuje i Pavlova slabá místa, která se mu jinak daří před okolím skrývat. Pokud se podíváme hlouběji, nacházíme u Pavla velmi silný motiv nenaplněnosti a zmaru. V polovině života Pavel na své cestě za úspěchem dochází ke krizi.

Když jednoho opileckého rána přemítá o svém dosavadním životě, uvědomí si, že za vším, co dokázal a doposud si za tím stál, najednou vidí jen zmar a nesmyslnost. I přes všechny úspěchy a uznání, které si za léta vydobyl, cítí vlastní vnitřní neúplnost. Všechny jeho plány mu najednou připadají malicherné, každé jeho snažení nedůležité. „*Pochopil, že jeho budoucnost je stejná jako minulost – dějí se v ní věci, které nic neznamenaají, nikam nevedou.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 129)

Pavel se setkává s životní krizí, kterou si lidé s dovršením určitého věku často procházejí, mohli bychom ale také říci, že Pavla „doběhl čas“. Pavel totiž představuje typ nejednoho dnešního člověka, pro něhož peníze, sláva a moc představují jediný smysl života. Pokud se ale člověk upřímně podívá do svého svědomí a zhodnotí svůj dosavadní způsob života, nemůže být se sebou spokojený. Tokarczuková ovšem nijak nemoralizuje nebo neodsuzuje. Pouze využívá formu svého románu – popis několika generací – k tomu, aby poukázala na důsledky lidského uvažování a jednání. V určitém okamžiku Pavla všechna nalezená síla opouští a je nahrazena marností. „*Cítil se jako opuštěné dítě, jako hrouda hlíny ležící u silnice. Ležel na zádech v nepřívětivé a neuchopitelné přítomnosti a cítil, že se, spolu s každou vteřinou, rozpadá v nicotu.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 129)

Další postavou se silným motivem marnosti je statkář Popělský. Tentokrát se, na rozdíl od Pavla, nejedná jen o pocit osobního zmaru, ale o ztrátu víry v celé lidstvo. Statkář nedokázal pochopit, co se kolem něj děje – proč je na světě zlo, odkud se bere, jaký to má všechno význam. Největší krizí procházel v období války: „*Viděl polorozpadlé domy, zničené ploty, vyhlazené dláždění hlavní silnice, a přemýšlel: „Narodil jsem se příliš pozdě, svět se řítí do záhuby. Je po všem.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 25) Skeptický Popělský byl světem otrávený a cítil k němu odpor. Utápěl se v zoufalství a melancholickém rozjímání. Neustále si kladl existenční otázky a celý jeho život se stal nepřetržitým marným hledáním. Občas se mu povedlo něčím rozptýlit – rybníky, uměním, mladou milenkou... Vždy ho ale okolnosti zase zavedly k starým názorům: „*že svět končí a skutečnost se rozpadá jako ztrouchnivělé dřevo, že hmota je odspodu napadena plísní, že vše se děje bez většího smyslu a nic to neznamenaá.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 54) Jeho rozklad spočíval ve ztrátě víry v celý svět.

Nakonec ještě zmíním životní peripetie zmateného Izidora, který také zasvětil celý svůj život hledání odpovědí na své otázky. Tentokrát Tokarczuková vniká do mysli postiženého člověka. Můžeme se domnívat, že právě tento jeho stav mu umožňuje uvažovat jinak než ostatní. Izidor nepodléhá na rozdíl od Popělského pasivitě. Nepřetržitě se pokouší nacházet vysvětlení všech nejasností, které ho v životě trápí. Některé objevy ho těší, některé děsí, některé udivují. Při objevování světa měl Izidor několik průvodců.

Prvním takovým člověkem byl ruský voják Ivan Mukta, který Izidorovi například ukazuje, jak by mohl vypadat svět bez Boha. Další důležitou osobou v Izidorově životě je Rúta, s kterou ho spojuje silné přátelské pouto. Za důležitý bod můžeme považovat okamžik, kdy Rúta představila Izidorovi střed Pravěku. Toto magické místo tvoří kamenný objekt, na kterém lze spatřit ze čtyř stran obrys tváře. Nikdy ale nebylo možné vidět je všechny souběžně najednou. „*Vždy viděl jednu tvář otočenou k sobě a dvě z profilu. Najednou pochopil, odkud se vzal ten neurčitý pocit nedostatku, smutek, který je na počátku všeho a který je přítomen v každém jevu, odjakživa – protože není možné porozumět všemu najednou. – Čtvrtou tvář nikdy neuvidíš – řekla Rúta, jako by četla jeho myšlenky. – Právě tohle je střed Pravěku.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 121)

Tokarczuková zde pracuje se symbolickým výkladem čísel: „*Číslo čtyři je číslo vesmíru a harmonie. [...] Váže se ke čtyřem ročním obdobím jako projevu Matky Země. Zemi rovněž charakterizuje jako počet světových stran; mateřský princip dvou se rozlišuje na čtverné vymezení vesmíru. [...] Je počtem čtyř hlavních větrů, čtyř živlů (oheň, voda, vzduch, země). Čtyř temperamentů, čtyř rajských řek, čtyř evangelistů a čtyř životních období (dětství, mládí, zralost, stáří).*“ (Becker, 2007, s. 48)

Izidorovi se najednou zdálo, že odhalil tajemství celého vesmíru, všechny odpovědi na své otázky – vše důležité se vyskytuje ve čtveřicích, v řádu. Celý svůj další život podřídil hledání všeho, co se vykytuje čtyřikrát. Všechno, o čem pochyboval, začalo do sebe zapadat. Nalézání čtveřic Izidorovi přineslo vnitřní klid. Jako jediné mužské postavě se mu podařilo objevit vlastní řád, který ho vysvobodil z jeho nejistoty.

3.7.6 Motiv utrpení

Velmi silným motivem, který prostupuje celým románem, je utrpení. Již bylo zmíněno, jakými způsoby se postavy vypořádávají se svými niternými problémy. Co je trápí, jak se snaží svoje nejistoty překonávat. Hrdinové jsou ale bohužel konfrontováni i vnějšími událostmi, které v románu hrají zásadní roli. Jednotlivé aspekty se proplétají. Kruté události, útočící ze všech stran, přirozeně velmi ovlivňují vnitřní prožívání jednotlivých postav. V románu *Pravěk a jiné časy* jsou klíčovými událostmi především dvě světové války. Pod pojmem válka si lidé většinou vybaví utrpení, smrt, krutost, strach, beznaděj... a právě tyto motivy jsou v knize zásadní. Postavy jsou jimi atakovány nepřetržitě.

Náš příběh začíná za první světové války. Přestože je to zlá doba, Tokarczuková se paradoxně věnuje linii několika těhotných žen a symbolicky do knihy přivádí nový život, přesně podle motto: „*Co se ztratí, to se narodí.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 9) Osamělé ženy

nechápu smysl války. „*Jenovefa si proto válku představovala jako rvačku mezi kalužemi, v blátě a odpadcích, rvačku, ve které se všechno vyřídí jednou ranou. Proto nechápala, proč válka trvá tak dlouho.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 8) Opět se setkáváme s jistým feministickým motivem, kde ženy okolní utrpení dávají za vinu především mužům. Projevuje se to mj. i v upřednostňování dcer před syny. V knize se často setkáváme s podobnými výroky: „*My totiž vůbec potřebujeme jenom dcery. Kdybychom všechny najednou začaly rodit dcery, byl by na světě mír.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 9) Toto ovšem můžeme vnímat ze strany žen i jako jakýsi žert pro uvolnění napjaté situace. Ženy si samozřejmě přejí návrat svých mužů a otců svých dětí. Celý Pravěk se zaobírá přirozenou otázkou, odkud se zlo a utrpení bere? Kdo nese vinu?

Druhá světová válka do děje přináší množství drsných a naturalistických prvků. Čtenářům se může během četby chvílemi zdát, že se nachází v pohádkovém harmonickém světě, válečné události ovšem do děje přinášejí silné kontrasty. Poklidné plynutí času je najednou přerušeno chaosem, vraždami, znásilňováním. Jako příklad můžeme uvést scénu, kdy se Jenovefa stává svědkem krutého vraždění přátel, které se na její psychice nepříznivě podepsalo: „*Od země se odlepila postava a běžela k řece. Jenovefa okamžitě poznala, že je to Ráchel Šenbertová, Míšina kamarádka. V náruči držela nemluvně. Jeden z vojáků poklekl a beze spěchu zamířil. Děvče se marně pokoušelo kličkovat. Voják vystřelil a Ráchel se zastavila. Chvilí se potácela a potom upadla. Jenovefa viděla vojáka, který k ní přiběhl, nohou ji obrátil na záda. Potom střelil do bílého uzlíčku a vrátil se k autu.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 90)

Tokarczuková nepopisuje pouze válečné krutosti, to jistě nebylo jejím hlavním cílem. Za nejdůležitější můžeme považovat především dopad tohoto utrpení na poklidný řád Pravěku.

Příchod cizích vojáků v místních vyvolá velmi silné obavy a pocity nejistoty. Pravěk se stává frontovou linií a tudíž velmi nebezpečným místem, kde si nikdo nemůže být jistý svým životem. Nepozorujeme ovšem dopad válečných událostí pouze na polské občany. Je patrné, že se autorka snažila být při svém popisu historických událostí objektivní a nestranná. Nechává nás nahlížet do mysli německých i ruských vojáků. Mezi nimi nedělá přílišné rozdíly. Válku popisuje jako utrpení všech, je označována jako: „*Nemohoucnost života a smrti. Nelidská mašinérie života.*“ (Tokarczuková, 2007, s. 26) Přestože vojáci okrádají, rozdělují rodiny, vraždí, je nám představována i jejich lidská stránka: „*To nestříleli oni, ale jejich strach z cizí země a stesk po domově. Střílel jejich strach ze smrti.*“

(Tokarczuková, 2007, s. 87) Například u německého vojáka Kurta, který do Pravěku přichází, je patrné, že se pouze snaží plnit své povinnosti, aby se mohl co nejdříve vrátit domů k rodině.

Absurdnost války dokazuje i hrozná znásilnění Rúty. Nejenže jí ublížili Rusové i Němci, tedy „přátelé“ i „nepřátelé“, ale místem, kde se hrozný čin odehrál, byla hranice, které Rúta přičítala kouzelnou moc. Věřila, že Pravěk ohraničuje jakési ochranné pásmo, které nedovolí, aby do Pravěku vniklo zlo a nebezpečí. Bohužel se ukázalo, že tato hranice žádnou takovou moc nemá. *„Rúta ležela na pastevecké stezce, která byla hranicí mezi Němci a Rusy. Vedle ležel košík s ostružinami a bramborami. Tak ji našla druhá hlídka. Ted' měli muži uniformy jiné barvy. Po řadě si na ni lehali a po řadě jeden druhému držel pušku. Potom, když nad ní stáli, kouřili cigarety. Nakonec jí ještě vzali košík s jídlem a odešli.“* (Tokarczuková, 2007, s. 99)

Válku a utrpení ale můžeme chápat i jako spojovací prvek. V době největšího válečného nebezpečí byli obyvatelé Pravěku nuceni opustit svá obydlí a ukrýt se v lese. V novém provizorním prostředí hrdinové dále pokračují v zaběhlém pořádku, který fungoval ve vesnici. Každý, i přes tragické podmínky, zaujímá svoji zaběhlou pozici. Sledujeme vytváření silného pouta a snahu situaci překonat.

3.7.7 Motiv Boha

V knize *Pravěk a jiné časy* nás Tokarczuková seznamuje také se svými představami o Bohu, kterého představuje v nejrůznějších podobách. Sama o pojetí Boha ve své knize říká: *„Myslím si, že Pravěk ukazuje určitý druh koncepční hry, popisuje několik možných bohů, několik možných vizí Boha... vize boha demiurga, stvořitele, také boha slabého, například je popsán také bůh, který bojuje s člověkem, bůh, který je osamělý. Jsou to spíš takové básnické pokusy, jak je možné různými způsoby poznávat tento fenomén, pojem Boha, zkušenosti s Ním. Kdo to vlastně je? A dokonce ne kdo, ale co je to Bůh?“* (Žák, 2005b, s. 82)

Všechny tyto zkušenosti a představy Tokarczuková prezentuje v několika kapitolách nazvaných *Hra*. Statkář Popělský jednoho dne dostane od židovského rabína zvláštní hru, skládající se z osmi kruhů – Osmi světů. Cílem hry je *„projít všemi kruhy a vysvobodit se z pout Osmi světů.“* (Tokarczuková, 2007, s. 62) Ve hře platí zvláštní pravidla. K postupu na další políčko je například nutné, aby se hráč naučil ovládat své sny (i v tomto díle mají sny své místo). Hra ve tvaru bludiště nabízí množství cest, které mohou vést k cíli. Hra má v knize nejspíše symbolizovat Pravěk, představuje jeho miniaturu. Člověk – hráč, který je stavěn před nutnost volby, postupně prochází jednotlivými Světy a směřuje k cíli. Na své pouti se seznamuje s různým pojetím Boha.

Bohu je věnovaná i jedna samostatná kapitola, ve které je představován jako panteistický – všudypřítomný. Tokarczuková ukazuje, že se Bůh vyskytuje v každém procesu, v každém pohybu, všude okolo nás.

„Když někdo neví, „kde“ je Bůh a lidé si někdy takové otázky kladou –, je třeba se podívat na to všechno kolem, co se mění a je v pohybu, co se nevejde do formy, co kypí a mizí: na mořskou hladinu, na tance slunečních paprsků, na zemětřesení, na pohyb kontinentů, na tání sněhu a splazy ledovců, na řeky plynoucí do moří, na klíčení semínek, na vítr, který tesá pohoří, na rostoucí plod v matčině břiše, na vrásky pod očima, na rozklad těla v hrobě, na dozrávání vína, na houby rostoucí po dešti.“ (Tokarczuková, 2007, s. 81)

Setkáváme se i s osobním vnímáním Boha jednotlivých postav. Například Izidor svůj vztah k Bohu řeší velmi intenzivně – snaží se ho objevit, poznat, pochopit. Dokonce se pokouší vstoupit do kláštera, aby se Bohu co nejvíce přiblížil.

Na závěr bychom tedy mohli říci, že Bůh v Pravěku hraje velmi důležitou roli. Je součástí životů všech obyvatel, každý ho pociťuje jinak, vnímá ho odlišným způsobem. Bůh představuje v knize jeden z nepostradatelných článků, který napomáhá vytvářet v Pravěku pevný řád.

„Bůh vidí

Čas běží

Smrt se blíží

Věčnost čeká“

(Tokarczuková, 2007, s. 135)

Závěr

V bakalářské práci s názvem *Olga Tokarczuková: Pravěk a jiné časy (interpretace díla)* bylo našim hlavním cílem interpretovat v pořadí třetí knihu této známé polské spisovatelky. Učinili jsme tak především na základě podrobné analýzy jednotlivých postav a motivů.

Ústředním motivem celé knihy je čas, který se v díle projevuje v nejrůznějších podobách, symbolicky také v názvu knihy i v názvech kapitol. Samotný děj románu je poskládaný z proměn jednotlivých postav v plynoucím čase.

Pozornost jsme věnovali také dalším kompozičním postupům jako je titul, čas, prostor a jazyk. Abychom poskytli co nejucelenější obraz o interpretované knize, zabývali jsme se v části práce také životem, dílem, znaky tvorby a zařazením Olgy Tokarczukové do literárního kontextu.

Jelikož je Olga Tokarczuková stále žijící autorka, bylo poměrně obtížné sehnat o její osobě dostatečné množství literatury. Informace jsme čerpali především z odborných časopiseckých a novinových článků, rozhovorů a recenzí. Podařilo se nám tak podrobněji se seznámit i s jejími osobními životními názory a postoji, které jsou v kontextu celé práce velmi důležité. Využili jsme rovněž internetové zdroje. Při rozboru kompoziční roviny díla jsme čerpali z odborných knih o teorii literatury. Nakonec se nám vytyčené cíle podařilo splnit.

Při samotné analýze díla jsme se snažili především o srozumitelnost a přehlednost. Kniha *Pravěk a jiné časy* je poměrně složitá na uchopení a zpracování. Obsahuje mnoho vrstev, postav, motivů a symbolů. Je plná filozofických úvah. Její interpretaci lze tedy pojmout z různých úhlů. Je nutné říci, že jsme v práci předložili pouze jednu z možných variant a mnohý čtenář by jistě k dílu přistoupil i jiným způsobem.

A právě v tomto můžeme spatřovat největší kouzlo knihy. Je patrné, že autorka se snažila ve čtenáři vyvolat nutnost přemýšlet, rozjímat, balancovat dosavadní život. Jedná se o typ knihy, která i po opakovaném čtení může vždy přinést něco nového, odkrýt svůj další rozměr.

Zdroje

Primární zdroje:

TOKARCZUK, O. *Pravěk a jiné časy*. 2. vyd. Brno: Host, 2007. 189 s. ISBN 978-80-7294-225-1.

Sekundární zdroje:

BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 351 s. ISBN 978-80-7367-284-3.

BENEŠOVÁ, M. Petro umřel. *Literární noviny*. 2007a, roč. 18/19, č. 52, s. 11. ISSN 1210-0021.

BENEŠOVÁ, M. Polská literární cena lepší české? *Literární noviny*. 2007b, roč. 18, č. 36, s. 11. ISSN 1210-0021.

BENEŠOVÁ, M. Pravěká pluralita časů. *Literární noviny*. 2007c, roč. 18, č. 33, s. 11. ISSN 1210-0021.

BORECKÝ, V. *Porozumění symbolu*. 2. vyd. Praha: Triton, 2003. s. 215. ISBN 80-7254-371-7.

DŮR, J. Neotřelé a vtahující časy. *Aluze*. 2000. roč. 4, č. 3, s. 130-131. ISSN 1803-3784.

GREGOROVÁ, B. Nevstoupíš dvakrát do téhož příběhu. *Lidové noviny: Orientace*. 2009. roč. 22, č. 8, s. 23. ISSN 1213-1385.

GREGOROVÁ, B. Polská menstruační literatura vs. Start pěti lolitek. *Plav*. 2006, roč. 2, č. 4, s. 21-23. ISSN 1802-4734.

LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2002. 355 s. ISBN 80-7319-020-6.

LINKA, J. Za devatero horami a devatero řekami. *Literární noviny*. 2000, roč. 11, č. 4, s. 8-9. ISSN 1210-0021.

MOCNÁ, D. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X.

PAVELKA, J., POSPÍŠIL, I., ed. *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno: Georgetown, 1993. 290 s. ISBN 80-901604-0-9.

PETRŮ, E. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000. 187 s. ISBN 80-85839-44-X.

PUTZLACHER-BUCHTOVÁ, R. Cesta do Pravěku Olgy Tokarczukové. In Tokarczuková, O. *Pravěk a jiné časy*. 1. vyd. Brno: Host, 1999, s. 189-195. ISBN 80-86055-83-3.

SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 6. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010. 363 s. ISBN 978-80-7429-056-5.

ŠTĚPÁN, L., ed. a kol. *Slovník polských spisovatelů*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 555 s. ISBN 80-7277-005-5.

VŠETIČKA, F. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. 152 s. ISBN 80-7067-203-X.

ŽÁK, D. J. *Sny, nenaplnění a jiné časy Olgy Tokarczukové*. *Host*. 2005a, roč. 21, č. 4, s. 78-79. ISSN 1211-9938.

ŽÁK, D. J. „Kdybych nebyla člověkem, byla bych jistě hřibem...“ *Host*. 2005b, roč. 21, č. 4, s. 81-85. ISSN 1211-9938.

Elektronické zdroje:

Angažovaná a nadšená Olga Tokarczuk. *Pražská polonistika* [online]. 2012 [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: <http://polonistika.cz/index.php?ido=1&idp=1412&mr=angazovana-a-nadsena-olga-tokarczuk>

BENEŠOVÁ, M. *Nové knihy: Živo kolem polských autorek?* *Pražská polonistika* [online]. 2008 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.polonistika.cz/index.php?ido=1&idp=855&mr=nove-knihy-zivo-kolem-polskych-autorek->

BENEŠOVÁ, M. *Mezinárodní den žen, Julia Fiedorczuk a tzv. ženská literatura*. *Pražská polonistika* [online]. 2011 [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: <http://www.polonistika.cz/index.php?ido=42&idp=1389&t=mezinarodni-den-zen-julia-fiedorczuk-a-tzv-zenska-literatura>

Carl Gustav Jung - životopis. *Databáze knih*. [online]. 2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/zivotopis/carl-gustav-jung-3681>

GREGOROVÁ, B. „Tak hezky ti teče kečup po ruce, když jíš hamburger...“ *iLiteratura* [online]. 2003 [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: <http://iliteratura.cz/Clanek/10957/tokarczuk-olga>

Okamžik medvěda. *Nakladatelství Host* [online]. 2014 [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://nakladatelstvi.hostbrno.cz/nakladatelstvi/ostatni/899>

SZOSTOK, S. *Tokarczuk, Olga: Hra na spoustu bubínků*. *iLiteratura* [online]. 2007 [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: <http://iliteratura.cz/Clanek/21891/tokarczuk-olga-hra-na-spoustu-bubinku>

STULÍROVÁ, M. *Olga Tokarczuková: Kniha klade provokativní otázky*. *Brněnský deník* [online]. 2012 [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/kultura_region/olga-tokarczukova-kniha-klade-provokativni-otazky.html

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Veronika Švecová
Katedra:	Českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Olga Tokarczuková: <i>Pravěk a jiné časy</i> (interpretace díla)
Název v angličtině:	Olga Tokarczuková: <i>Primeval and other times</i> (interpretation of the work)
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá interpretací díla polské autorky Olgy Tokarczukové – <i>Pravěk a jiné časy</i> . Hlavním cílem práce bylo seznámení s autorkou Olgou Tokarczukovou, zařazení jejího díla do kontextu polské literatury a interpretace samotného díla na základě analýzy kompozice a jazykové stránky, postav a motivů.
Klíčová slova:	Olga Tokarczuková, polská literatura, magický realismus, ženská literatura, postava, motiv, čas, život, smrt, Bůh
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with the interpretation of the work of Polish author Olga Tokarczuková - <i>Primeval and other times</i> . The main aim of this work was to familiarize with the author Olga Tokarczuková, classify the work in the context of Polish literature and interpretate the work based on an analysis of the composition and language aspect, characters and themes.
Klíčová slova v angličtině:	Olga Tokarczuková, Polish literature, magical realism, women's literature, character, theme, time, life, death, God
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	35 stran
Jazyk práce:	Čeština